

DR. KARÁCSONYI DÁVID – KINCSES ÁRON

Ukrán állampolgárok Magyarországon: nemzeti összetartozás és gazdasági kényszer

Bevezető

Magyarország az Európai Unióhoz való csatlakozási folyamat részeként 2003 óta vízumkötelezettséget vezetett be Ukrajna állampolgáraival szemben, illetve a schengeni övezethez való csatlakozás (2008) óta az EU vízum- és bevándorlási politikája hazánkra is kötelező érvényű. Mindez elvileg a magyar állampolgároknak – mint egyben az EU állampolgárainak – a védelmét szolgálja. Fontos feltennünk azt a kérdést, hogy hazai viszonylatban valóban beszélhetünk-e „a kelet felől fenyegető migrációs áradatról”? Másrészről a magyar etnikai teret kettéosztó EU–FÁK (Független Államok Közössége) határ mennyire viselkedik *barrierként* (Nemes Nagy 1998, 2009), elválasztó elemként, azaz mennyire akadály a két térség között zajló migrációs kapcsolatoknak? Harmadik fontos kérdés a két ország közötti migráció és Kárpátalja demográfiai-etnikai viszonyainak alakulása között a kapcsolat, ami azonban részben már túlmutat eme tanulmány keretein.

Kárpátalja migrációs-demográfiai folyamatairól magyar nyelven több publikáció is született (Molnár 2005, Molnár J. – Molnár D. I. 2004 és 2005, Fodor 2003, 2004, 2005, Kocsis et al. 2006, Kész A. 2008), ám Ukrajna egészét, komplex összefüggéseiben szemlélő munka (Molnár J. – Molnár D. I. 2003) eddig még alig készült. Míg Molnár, Fodor és Kocsis munkái főként leíró statisztikai jellegűek, de kitérnek az adatok mögött meghúzódó folyamatok ismertetésére, addig Kész A. már kérdőíves felméréssel igyekszik a migrációs folyamatok mögött meghúzódó okokat is feltárni. Ezen írások közül a legnagyobb terjedelmű és a legalaposabb Molnár J. – Molnár D. I. (2005) munkája, amely a 2001. évi népszámlálás adatai alapján mutatja be Kárpátalja népesedési viszonyait, illetve elsőként közöl települési szintű adatokat a térségről (Molnár J. – Molnár D. I. 2003). A nemzetközi szakirodalomban Ukrajna migrációs folyamataihoz kötődően több leíró, statisztikai jellegű (Khomra 1989, Shamsur 1998, Rowland 2000, 2004) és kvalitatív (Popson–Ruble 2000, Hormel–Southworth 2006) munka is említhető. Szintén többen foglalkoztak általában a hazánkba irányuló nemzetközi migrációval is (a teljesség igénye nélkül: Hablicsek 2004, Halmi et al. 2006, Rédei–Kincses 2008, Illés 2009). Statisztikai jellegű tanulmányunkban főként az Ukrajnából Magyarországra való vándormozgalomra fókuszálunk, mivel a Magyarországról keletre költözés gyakorlatilag elenyésző (Molnár J. – Molnár D. I. 2003). Az adatok tükrében igyekszünk feltárni ezen migrációs folyamatok legújabb, a 2000-es évtized második felére kialakult tendenciáit.

Hazánkban – Románia után – az Ukrajnából érkezettek alkotják a külföldi állampolgárok második legjelentősebb csoportját (Halmi et al. 2006). Külföldi állampolgárokon ebben a cikkben azokat a Magyarországon élő személyeket értjük, akik az adott év január

1-jén tartózkodási, bevándorlási vagy letelepedési engedéllyel rendelkeztek. A vizsgálat során a magyar (KSH) és az ukrán (Derzskomsztat) statisztikai forrásokat használtuk fel. A KSH statisztikái a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH) nyilvántartásán alapulnak. A BÁH féléves rendszerességgel szolgáltat adatokat a KSH részére. Ezek az adatok a Magyar Köztársaság területén adott év január 1-jén tartózkodási, bevándorlási vagy letelepedési engedéllyel rendelkezettek teljes létszámát felölelik, azaz teljes mértékben lefedik az összes 1 évnél hosszabb ideig Magyarországon tartózkodó külföldit. Az információk a letelepedés helyét és az állampolgárságot illetően teljes egészükben hitelesnek tekinthetők. Ezzel szemben az eredeti lakóhely települését illetően a tartózkodási engedélyért folyamodókra van bízva, hogy milyen információt adnak meg, aminek hitelessége egyes esetekben nehezen ellenőrizhető. A megkérdezettek többsége azonban igyekezett pontosan megadni azt a települést, ahonnan érkezett. A migrációs folyamatokat az eredeti (ukrán) és jelenlegi (magyar) lakóhely (település), korcsoportok, foglalkozás, iskolai végzettség, adófizetők aránya szerint vizsgáljuk. Három iskolai végzettségi szintet különböztettünk meg, az alap- (ISCED 1–2) a közép- (ISCED 3–4) és a felsőfokot (ISCED 5–7), míg a foglalkozási osztályozások az ISCO-88-as struktúráján alapulnak. A vizsgálatokat Magyarország esetében település, megye és régió, Ukrajna esetében pedig település, rajon és oblaszty (megye) szinten végeztük.

A nemzetközi vándorlás és a határrégiók kapcsolata

A nemzetközi vándorlás az eredeti lakóhely országának olyan tartós elhagyása, amelynek célja egy más országban való lakóhely létesítése tanulás (Rédei 2007), letelepedés, jövedelemszerző tevékenység végzése (Illés 2009), vagy a nyugdíjak vásárlóerejének jobb kihasználása, illetve kedvezőbb éghajlat keresése (Illés 2008) céljából. A nemzetközi vándorok önálló döntéssel változtatják meg a lakóhelyüket, amely választásra az általuk felmért külső és belső tényezők, a vonzó és taszító hatások meghatározó szereppel bírnak (Rédei 2005). A migránsok tevékenyen részt vesznek a világ demográfiai, gazdasági struktúrájának gyors ütemű átalakításában, ezért a nemzetközi vándorlás irányai egyúttal láthatóvá teszik a világ számos gazdasági pólusát, demográfiai erőterét (Massey 2004). A migráció elsődleges célterületei tehát a nagyvárosi centrumtársaságok, ahol a kulturális-etnikai sokszínűség jellemző, illetve a munkalehetőségek széles spektruma áll rendelkezésre. A migránsok területi megoszlásában a keresetek regionális különbségei mellett (Hatton–Williamson 2005) meghatározó szerepe van a célterületek térbeli fekvésének is. Az új lakóhely választásában tehát a gazdasági centrumterületek mellett a szomszédos fekvésű – ez esetben periférikus – térségek is fontos szerepet játszanak, azaz a migrációs hajlandóság a gazdasági különbségekkel egyenes, míg a távolsággal – legyen az topográfiai vagy kulturális – fordított arányban áll (Kovács 2002).

Hipotézisünk szerint az ukrán állampolgárok Magyarországra történő vándorlásának területi eloszlásában jelentős tényező Budapest mint gazdasági centrumterület, amely a nemzetközi vándorlás jellegzetes dinamikus fogadóközpontja. Budapest a külföldiek ezer lakosra jutó arányát tekintve kiemelkedik az országos átlaghoz viszonyítva, ami egybeesik a más országokban kimutatható trendekkel. A másik lényeges tényező a távolság, amely sok migráns döntéshozatalában nagyobb súllyal jelenik meg. Ez jelentheti egyrészt a kulturális-etnikai közelséget – a migrációban magyarok vesznek részt –, másrészt a

fizikai közelséget: gondoljunk csak az otthon maradt családtagokkal való könnyebb kapcsolattartásra. E két tényező eredőjeként fontos szerepet játszanak a rokoni kapcsolatok is: különböző állampolgárok házassága vagy korábbi rokoni szálak határ általi kettéválasztása. A jelenséget megfigyelhetjük az eredet-országban is: a határ közeléből érkező ukrain migránsok sokkal inkább a határhoz közel telepsznek le, míg azok, akik a belső területekről érkeznek, inkább Budapest térségében élnek.

A határrégiókat a telephelyelméletek tradicionálisan hátrányos területként szemlélték, a vámhatárok vagy a potenciális katonai fenyegetés miatt (Anderson, O'Dowd 1999). A növekvő tranzakciós költségek okán a nemzeti határok negatívan érintették e régiók gazdaságát, nem beszélve arról, hogy az adott nemzeti piac potenciális vásárlóereje is a perifériákon gyengébb. A felmerülő adók és vámok, a különböző nyelvek és kultúrák gátolták a határon átnyúló kereskedelmet, csökkentve az igényt a hazai vagy külföldi gyártók elhelyezkedésére e régiókban (Hansen 1977). E kedvezőtlen kép a globálissá váló (transznacionális) piaci folyamatok és a nagy nemzetközi gazdasági integrációk, egyezmények (például WTO) korában megváltozott. A határrégiók egyre inkább aktív kontakttérre alakulnak (Nijkamp 1998; Van Geenhuizen, Ratti 2001). Az Ukrajnából Magyarország felé megvalósuló nemzetközi vándorlás jelentős forrás- és célterületei – Budapest és Pest megye után – éppen ezek a határközeli aktív kontaktterek.

Migrációs folyamatok Magyarországon és Közép-Európában

A közép-európai országok a rendszerváltozásoknak és a nyugathoz (EU) való közeledésnek köszönhetően az 1990-es évek második felére mind-mind befogadó országgá váltak. Az új közép-európai EU-tagországok (Visegrádi országok) geopolitikai helyzetükből kifolyólag a kontinenseken átívelő migrációban csak marginálisan, közvetítő módon vesznek részt, a migránsok leginkább a szomszédos országokból és régiókból jönnek. Az európai FÁK-országokból (Ukrajna, Fehéroroszország, Oroszország) a legtöbben Lengyelországba érkeznek, de az ukrán állampolgárok száma Csehországban is jelentős (Molnár 2005). Magyarországon a külföldi munkavállalók legnagyobb arányban Romániából, Ukrajnából és Szerbiából érkeznek, de mintegy 10% – főként németek és osztrákok – a régi EU-tagországok migránsainak aránya. Magyarországon a Kárpát-medence országaiból érkezők súlya domináns, akiknek száma gyorsabban is nő, mint a Kárpát-medencén kívülről érkezőké. Ez összefügg a határokon túlnyúló etnikai, nyelvi, kulturális kapcsolatokkal. A távolabbról jött migránsok közül Csehországba és Lengyelországba nagyobb számmal érkeztek Vietnámból, ugyanakkor Magyarország rendelkezik a legnagyobb kínai diaszpórával a régióban (OECD 2009). A Visegrádi országokban nem jellemző a vándorlóknak a világban tapasztalható képzettségbeli hanyatlása, így itt a nemzetközi vándorlás több előnnyel járhat, mint a nagy befogadó országokban.

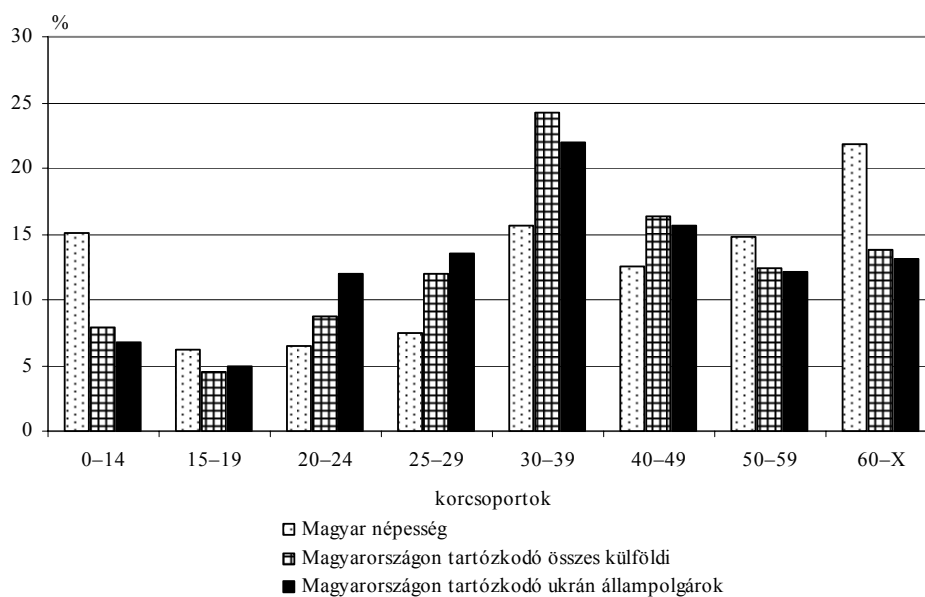
Az 1990-es évek óta Magyarországon a nemzetközi vándorlási egyenleg pozitív, míg a lakónépesség száma az 1970-es évektől kezdődően folyamatosan csökken. Az éves természetes fogyás 30–40 ezer főre tehető, amit a pozitív migrációs egyenleg csupán 10–20 ezer fővel ellensúlyoz, ezért belátható időn belül valószínűleg csak a nemzetközi migráció lehetőségei képesek a népességfogyást mérsékelni (Hablicsek 2004). Az ezredforduló utáni hét évben a külföldiek száma 61%-kal növekedett Magyarországon (KSH 2007). Nemcsak a népességszám alakulása, de a gazdasági aktivitás, a korösszetétel és az

adófizetők aránya szempontjából is *pozitívan hat* Magyarországra a nemzetközi bevándorlás. Más kérdés ezen külföldieknek a hazai társadalomba való beilleszkedése, ami a határon túlról érkező magyarság esetében egyértelműen könnyebb a kicsiny kulturális távolság miatt.

A hazánkban tartózkodó külföldiek, így az ukrán állampolgárok között is sokkal magasabb az aktív korúak aránya, mint a magyar lakosság körében (1. ábra). Az ukrán állampolgárok esetében különösen a 20–29 évesek aránya magas, ami a tanulási célzatú magyarországi tartózkodás eredménye. A munkaképes korúak magas arányából következően magasabb az adófizetők aránya is. A határokon átnyúló migráció a koncentráltabb külföldi lakóhelyválasztás miatt számottevő mértékben alakította a népesség területi elhelyezkedését is. A külföldiek leginkább a gazdasági centrumterületeken telepsznek le, ezért arányuk általában ott magasabb, ahol nagyobbak az egy főre jutó adóköteles jövedelmek, így Budapesten az adófizetők több mint 4%-a külföldi. Az ukrán állampolgárokra is ez jellemző, mivel Budapesten és Pest megyében él az ukrán állampolgárságú hazai adófizetők 62%-a.

1. ábra

A magyar lakónépesség megoszlása állampolgárság és korcsoportok szerint, 2008. január 1.

Szerkesztette: a KSH adatai alapján Kincses Áron.

2008. január 1-jén 174 697 külföldi állampolgár tartózkodott Magyarországon (a népesség 1,74%-a), akiknek a tizede ukrán állampolgár volt (1. táblázat). 2008. január 1-jén 17 289 ukrán állampolgár tartózkodott Magyarországon, továbbá 1993 óta 10 299 fő vált magyar állampolgárrá (túlnyomó részük magyar anyanyelvű). Összességében a 15 év alatt majdnem 30 ezer ukrán állampolgár települt át Magyarországra a hivatalos statisztikák szerint, ami ugyan pozitívan hatott hazánk demográfiai viszonyaira, de igen súlyosan

érintette a kárpátaljai magyarság demográfiai szerkezetét. A 30 ezer fő körülbelül egy évi magyarországi természetes népességfogyásnak felel meg.

1. táblázat

A Magyarországon tartózkodó külföldiek állampolgárságuk szerint

Ország	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ausztria	694	785	750	780	544	1 494	2 225	2 571
Franciaország	511	601	711	765	330	1 316	1 506	1 481
Hollandia	324	346	373	415	236	666	1 096	1 201
Nagy-Britannia	624	700	872	963	440	1 451	1 911	2 107
Németország	7 493	7 676	7 100	7 393	6 908	10 504	15 037	14 436
Olaszország	542	563	545	551	404	777	1 020	1 207
EU-15	11 723	12 181	11 629	12 143	9 714	18 357	25 394	25 490
Horvátország	917	931	800	902	837	778	813	852
Lengyelország	2 279	2 227	1 945	2 196	2 178	2 364	2 681	2 645
Oroszország	1 893	2 048	1 794	2 244	2 642	2 759	2 760	2 787
Románia	41 561	44 977	47 281	55 676	67 529	66 183	66 951	65 836
Szerbia	12 664	11 975	11 693	12 367	13 643	12 111	12 638	17 186
Szlovákia	1 576	2 213	1 536	2 472	1 225	3 597	4 276	4 944
Szlovénia	82	88	65	81	34	79	115	133
Törökország	455	544	469	557	615	756	886	1 120
<i>Ukrajna</i>	<i>8 947</i>	<i>9 835</i>	<i>9 853</i>	<i>13 096</i>	<i>13 933</i>	<i>15 337</i>	<i>15 866</i>	<i>17 289</i>
Egyéb európai	20 584	21 088	21 552	22 915	24 493	25 314	25 314	26 272
Szomszédos országok	66 359	70 716	71 913	85 293	97 711	99 579	102 769	108 811
Európa	93 197	97 640	98 230	110 915	122 261	130 535	140 827	146 145
Ázsia	12 603	14 401	13 480	14 715	15 121	18 543	19 733	22 356
Amerika	2 488	2 557	2 434	2 535	2 667	2 989	3 075	3 557
Afrika	1 233	1 318	1 281	1 455	1 556	1 800	1 783	1 913
Egyéb és ismeretlen	507	513	463	489	548	563	612	726
<i>Összesen</i>	<i>110 028</i>	<i>116 429</i>	<i>115 888</i>	<i>130 109</i>	<i>142 153</i>	<i>154 430</i>	<i>166 030</i>	<i>174 697</i>

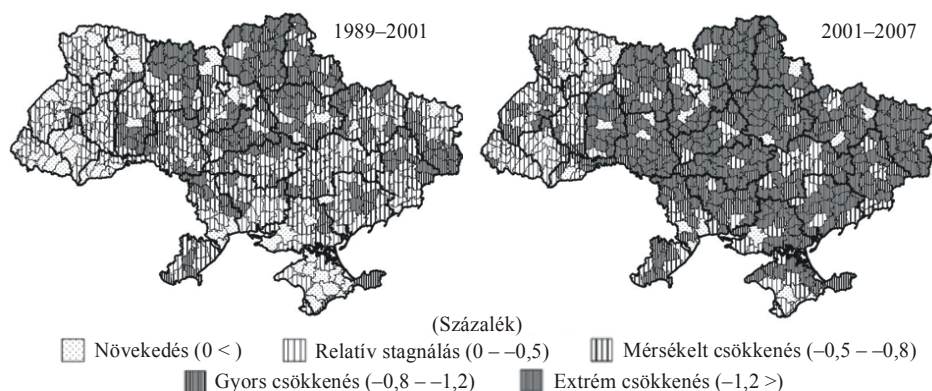
Az ukrajnai és kárpátaljai migrációs viszonyok

Ahhoz, hogy a két ország közötti migrációs folyamatokat teljes egészében megértsük, ismernünk kell Ukrajna migrációs-demográfiai viszonyait is. A népességvesztés Ukrajna területének majdnem egészét sújtja, mivel az ország a függetlenné válás óta mélyreható demográfiai válságba került. Az utolsó két népszámlálás között (1989–2001) a lakosság mintegy 7,5%-kal, azaz 3,8 millió fővel csökkent. Összesen „nettó” 1 millió ember – főként hazatelepülő oroszok vagy egyéb volt szovjet tagköztársaságok lakói, zsidók, lengyelek (Molnár 2005; Molnár J. – Molnár D. I. 2003) – hagyta el az országot, míg további közel 3 millió fő a természetes fogyás számlájára írható, azaz a népességszám csökkenéséért csupán egynegyed részben okolható az elvándorlás. A születések számát 1991 óta folyamatosan felülmúlta a megnövekedett halálozás (Molnár J. – Molnár D. I. 2003). Az ezredforduló utáni gazdasági fellendülés és a gyermekvállalás támogatásának hatására ugyan a születésszám 2001 óta újra növekszik, sőt a vándorlási egyenleg is pozitívvá vált az utóbbi években, ennek ellenére a magas halálozás miatt az ország lakosság-száma tovább csökken.

A népességszám csökkenése különböző mértékben sújtotta az egyes régiókat, sőt markáns eltérések mutatkoztak a tekintetben is, hogy az adott régió városairól vagy falva-iról van-e szó. A legdrasztikusabb népességvesztés 1989 és 2001 között Ukrajna északkeleti térségeit jellemezte (2. ábra). Nyugaton, ahol a nagyobb városok (Ternopil, Hmelnickij, Rivne, Luck, Ungvár) népessége növekedett, a vidéki térségek népességvesztése is mérsékelt volt, sőt a Kárpátok (Kárpátalja, Bukovina, Hucul-vidék) és Észak-Volhínia területén a vidéki térségeket a természetes népességnövekedés jellemezte. Ilyen szempontból Ukrajna nyugati régiói egyedi helyet foglalnak el az országon belül, mivel azokat pozitív vagy relatíve pozitív előjelű demográfiai adottságok jellemzik. Demográfiai helyzetét tekintve Kárpátalja a legkedvezőbb adottságú megye egész Ukrajnában, mind a lakosság korösszetételét, mind az eltartási arányt (idős korúak és fiatal korúak / munkaképes korúak), mind az öregedési indexet (idős / fiatal korúak) figyelembe véve. Kész A. (2008) – Ukrajna más régióival való összehasonlítás nélkül – Kárpátalja népességének előrejedését emeli ki. A 2001-es népszámlálás adatainak tükrében azonban inkább épp relatív fiatalosság jellemzi Kárpátalját Ukrajnán belül.

2. ábra

Az évi népességszám-változás alakulása Ukrajna rajonjaiban

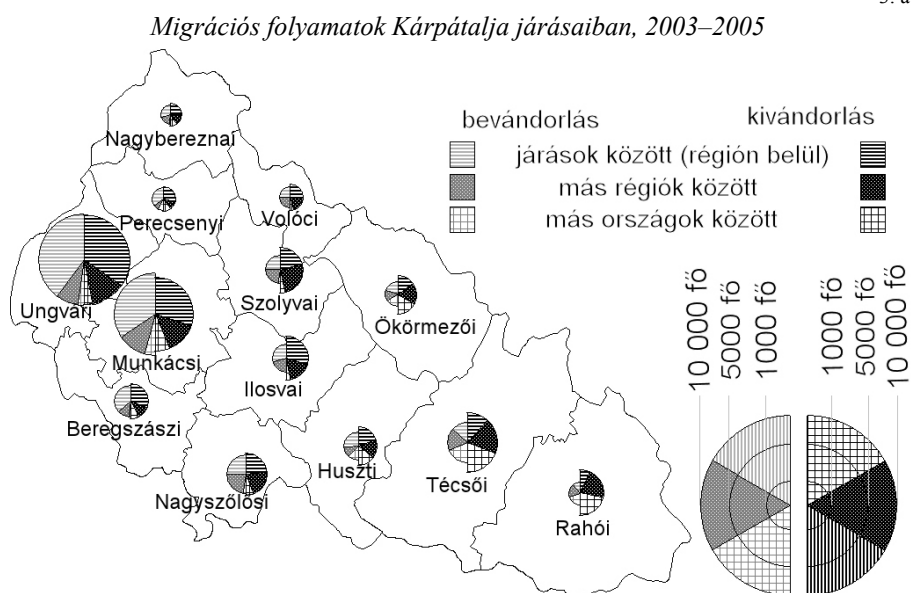
Szerkesztette: a Derzskomszhat adatai alapján Karácsonyi Dávid.

A legutóbbi népszámlálás (2001) óta eltelt időszakban még drasztikusabb népességvesztés tapasztalható. A korábban csak a Poleszje területét érintő nagyarányú népességvesztés már az ország jelentős részén jellemzővé vált, sőt a nyugati országrészben is enyhe fogyásba váltott az 1990-es években még helyenként tapasztalható népességgyarapodás. 2004-ben már csupán Kárpátalja keleti felében, Bukovina egyes rajonjaiban és Észak-Volhínia területén volt természetes gyarapodás. Kárpátalján a Nagyszőlős–Ökörmező vonaltól keletre, az úgynevezett Hucul-vidéken, illetve a Máramarosi-medencében a települések java részén nőtt a népesség 1989 és 2001 között (Molnár J. – Molnár D. I. 2003, Kocsis et al. 2006), ahol továbbra is pozitív természetes szaporulat a jellemző. A határ menti, többségében magyarlakta beregszászi járás településeinek zömében viszont népességvesztés volt a meghatározó (Molnár J. – Molnár D. I. 2003, Kocsis et al. 2006). A legsúlyosabb népességvesztés azonban Kárpátalja északi, hegyvidéki térségeit érintette (a Bojkó- és Lemkóvidéket), ahol egyes települések az utolsó két népszámlálás

között lakosságuk több mint tizedét veszítették el (Molnár J. – Molnár D. I. 2003, Kocsis et al. 2006).

A népességszám változásában mindmáig jelentős – habár országosan egyre csökkenő – szerepe van a migrációnak. A nagyvárosi agglomerációk (Ungvár, Lviv), így a legdinamikusabban fejlődő kijevei agglomeráció népességnövekedése is kizárólag a belső vándorlásból táplálkozik (World Bank 2005), mivel ezeket a térségeket természetes népességfogyás sújtja. A belső és a nemzetközi migráció, illetve a természetes szaporodás abszolút értékeinek a teljes népességszám-változásból való százalékos részesedése alapján a migráció által leginkább befolyásolt megye Kárpátalja volt 2003 és 2005 között. Kárpátalján különösen nagy jelentőségű a népességszám-változás terén a nemzetközi migráció, ami azonban csak részben tudható be a magyar etnikumú lakosság magasabb migrációs hajlandóságának, mivel az főként Kárpátalja keleti, tradicionális népességkibocsátó ruszinlakta térségeinek köszönhető.

3. ábra

Szerkesztette: a Derzskomszat adatai alapján Karácsonyi Dávid.

Kárpátalja nyugati területén Ungvárt és Munkácsot jellemezte a legintenzívebb migráció 2003 és 2005 között, ahol a legnagyobb jelentőséggel a Kárpátalján belüli – rajonok közötti – vándorlás bírt (3. ábra). Csúpan ebben a két járásban volt pozitív a migrációs egyenleg, ahol a más régiókba, illetve más országokba való jelentős nettó kivándorlást a Kárpátalja más járásaiból való bevándorlás ellensúlyozza. Az ungvári járás népességének természetes fogyását is a nagyarányú bevándorlás ellensúlyozza, a várost körülvevő falvakba 1989 és 2001 között több mint 3 ezer betelepülő érkezett (Molnár J. – Molnár D. I. 2003). A határ menti, alföldi területeken, ahol főként a magyar etnikum a meghatározó, a nemzetközi (Magyarország felé irányuló), illetve a Kárpátalján belüli migrációnak volt döntő szerepe. Ezzel szemben Kárpátalja keleti térségeiben, a técsői, a huszti, a rahói és

az ökörmezői járásokban volt a legkisebb jelentősége a régió belüli migrációnak, illetve a legnagyobb jelentősége a nemzetközi migrációnak, amely főként Németországba, az USA-ba és Csehországba irányul (Molnár 2005). A legnegatívabb migrációs egyenleg is itt volt jellemző, azaz az innen elköltöző népesség döntő többsége nem más kárpátaljai járásokban, hanem vagy az ország más régiójában vagy külföldön telepszik le. A migrációs folyamatokban a legkisebb mértékben az északon elterülő nagybereznai, volóci és perecsenyi járás vett részt.

Az Ukrajnából Magyarország felé irányuló vándorlás térbeli jellemzői

Az ukrán–magyar migrációs kapcsolatok igen intenzívek. A folyamat 530 ukrán és 1108 magyar településre (a magyar települések 35%-ára) terjed ki, azaz Ukrajnában jóval koncentráltabb a kivándorlás térsége, mint a magyarországi bevándorlási tér. A Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárokat eredeti (ukrajnai) lakóhelyeik szerint három csoportba soroltuk.

Az első csoport a határhoz közel eső beregszászi, munkácsi, nagyszőlősi és ungvári járásokból érkezett. Ez a terület a magyar Alföld szerves folytatódásaként a Kárpátaljai-alföld, amely a Magyarországra vándorlás által leginkább érintett térség. A magyarság itt van jelen legnagyobb létszámban és arányban Ukrajna területén (Molnár J. – Molnár D. I. 2005, Fodor 2005, Kocsis et al. 2006), illetve az ukrajnai magyarság nagy része ezen a területen él. A Magyarországra érkező migránsok mintegy 74%-a ebből a négy járásból, míg majdnem 90%-a Kárpátaljáról érkezik. Kész A. (2008) tanulmányában ezt az értéket csupán 55%-ban állapítja meg, ám ő a „Magyarországra települt személyek” megfogalmazást használja. Annak ellenére, hogy a Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárok száma 2001 és 2008 között a duplájára emelkedett, ezek az arányok számottevően nem tolódtak el, csupán enyhe koncentráció mutatható ki Kárpátalja javára. 2001 és 2008 között a tradicionális jelentős küldőtelepülések, azaz a városok (Fodor 2005) – Beregszász, Ungvár, Munkács – súlya némileg csökkent, mivel mellettük 2008-ra számos falu – Nagydobrony, Mezőkaszony, Dercen, Vári – jelent meg komoly kibocsátótelepülésként (4. ábra). Főként Nagyszőlősen és a nagyszőlősi járás néhány településén – Tiszaújlakon, Salánkon, a Tisza és a román határ közé szorult zugban: Csepén, Feketeárdon – ugrott meg leginkább a Magyarországra vándorlók száma. A Magyarországon tartózkodók 2001 és 2008 között megduplázódott létszáma zömmel ezekből a településekből táplálkozott. Kész A. (2008) megállapításával vitatkoznánk, miszerint mérséklődött vagy visszaesett volna 2000 óta az Ukrajnából Magyarországra való bevándorlás volumene. Az viszont igaz, hogy éves szinten a 2000-es években kisebb arányú növekedés jellemezte a Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárok létszámát, mivel eleve magasabb bázisértékek szolgálnak a viszonyítás alapjául.

A második csoport tagjai Kárpátalja hegyvidéki területeiről, a ruszinlakta Lemkóvidékről (a nagybereznai és perecsenyi járásokból) és Bojkóvidékről (a szolyvai, volóci, ilosvai és ökörmezői járásokból), továbbá a magas természetes szaporodással jellemezhető Huculvidékről (a rahói járásból) és a Máramarosi-medencéből (a huszti és técsői járásból) érkeztek. A jelentősebb magyar kisebbséggel bíró Felső-Tisza menti, máramarosi városokból (Huszt, Visk, Técső, Aknaszlatina) fokozódott leginkább a Magyarországra való kivándorlás, de emellett egyre több kis hegyi ruszintöbbségű faluból érkez-

nek migránsok Magyarországra, akiknek száma azonban nem jelentős, sőt a 2001 és 2008 közötti növekedés elmaradt az átlagostól. Tíz főnél többen csupán a nagyobb településekről: Szolnyváról, Rahóról, illetve Feketetiszáról, Tiszafejéregyházról, emellett 2008-ban már Perecsenyről, Kislipócról, Perekrasznról, továbbá a rahói járásból Gyertyánligetről érkeztek.

4. ábra

A Magyarországon tartózkodó kárpátaljai ukrán állampolgárok az érkezés települései szerint

Szerkesztette: a BÁH adatai alapján Karácsonyi Dávid és Kincses Áron. Kartográfia: Bottlik Zsolt, MTA FKI.

A harmadik csoport Ukrajna belső, Kárpátokon túli területeiről érkezett, akik főként a nagyvárosokból, Kijevből, Doncekből és Lvivből származnak. Az innen érkezett migránsok száma 2008-ban már meghaladta a városenkénti száz főt. Emellett a főbb megyeközpontok (Cserkaszi, Harkiv, Ivano-Frankivszk, Odesza), nagyobb iparvárosok (Alcsevszk, Mariupol) emelkednek ki még. Ezeknek a migránsoknak a kis jelentőségét mutatja, hogy egyik belső ukrániai településről, milliós városból sem érkeztek annyian Magyarországra, mint Ungvárról vagy akár Csapról.

A három kategóriába nem minden hazánkban tartózkodó ukrán állampolgár volt besorolható. Magyarországon 790 olyan ukrán állampolgár él, akik migránsok gyermekeiként már Magyarországon születtek. Legtöbbjük Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében és Budapesten lakik.¹ Emellett 290-en a volt Szovjetunió Ukrajnán kívüli területein, továbbá 315-en egyéb, többnyire a keleti blokkhoz tartozó országokban születtek.²

Magyarország települései között leginkább preferált Budapest, Nyíregyháza, Debrecen, Kisvárdra és Miskolc; a megyék szerint Szabolcs-Szatmár-Bereg, Pest, és Hajdú-Bihar, ahol ezeknek a migránsoknak több mint 77%-a él (5. ábra).

¹ A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény szerint csak a magyar állampolgár(ok) gyermeke válik születéssel magyar állampolgárrá. Ez a szabályozás a „ius sanguinis” elven alapszik, és nem területi elvhez („ius soli”) köti az állampolgárság megszerzését, ezért nem válnak automatikusan a hazánkban született ukrán állampolgárok gyermekei magyar állampolgárokká.

² Érdekességként megjegyzendő, hogy a felmerülő településnevekből (Hoyerswerda, Berlin-Pankow, Česka Lipa, Havana stb.) arra következtethetünk, hogy zömmel a szovjet hadsereg kötelékében külföldön szolgálatot teljesítő egyének gyermekeiről van szó.

5. ábra

A Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárok települések szerint

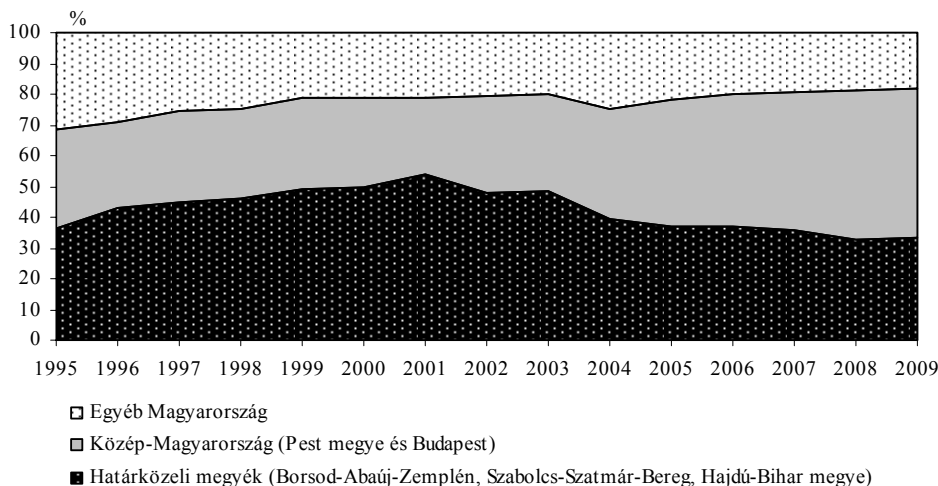
Szerkesztette: a BÁH adatai alapján Kincses Áron és Karácsonyi Dávid.

Kész A. (2008) megállapítása szerint az Ukrajnából érkezettek még leginkább az észak-alföldi régióban telepsznek le, ám 2004 és 2005 között egy váltás zajlott le: a határ menti térségek elvesztették addigi jelentőségüket, mivel a megnövekedett létszámú ukrain migránsok 2004 után főként a fővárosi agglomerációba érkeztek (6. ábra). 2003

és 2004 között például a Budapesten és Pest megyében tartózkodó ukrán állampolgárok száma 50%-kal emelkedett, míg ugyanez a változás az észak-alföldi régió esetében csupán 7,5%-os volt ebben az időszakban.

6. ábra

A Magyarországra érkező ukrán állampolgárok a letelepedés területe szerint

Szerkesztette: a KSH adatai alapján Karácsonyi Dávid és Kincses Áron.

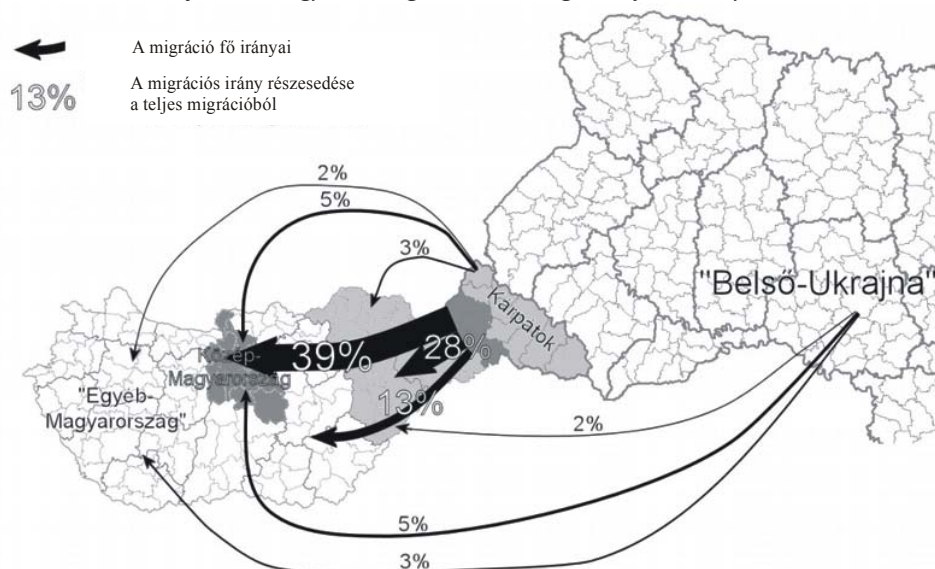
Az Ukrajnából érkezett migránsok tehát főként a fővárosi agglomerációban, illetve az ukrán határ mentén telepednek le. Az ukrán állampolgárokat az aktuális lakóhely szerint is nagy koncentrálódás jellemzi. Területi elterjedésüket tekintve 2008-ra már minden ukrán határ menti településen, illetve a fővárosi agglomeráció legtöbb településén megtalálhatók. Számuk azonban leginkább a nagyobb befogadótelepüléseken emelkedett. Az ukrán állampolgárok magyarországi koncentrációja ezért a növekvő térbeli elterjedés ellenére 2001 és 2008 között növekedett, mivel főként a nagyobb városokban élő migránsok száma gyarapodott, míg a falvakban – azaz főként az ukrán határ mentén – élőké arányaiban csökkent. A hazánkban tartózkodó ukrán állampolgárok népességi súlypontja jelentősen nyugatabbra tolódott, ami szintén a fővárosi régió további felértékelődését, illetve a határ menti terek jelentőségének csökkenését mutatja (Rédei–Kincses 2008).

A letelepedés területén, Magyarországon is három csoportot különböztettünk meg: az ukrán határhoz közeli megyéket (Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg), a migrációs centrumterületet (Budapest és Pest megye) és az egyéb megyéket (7. ábra). A két ország közötti áramlás 2008-ban zömmel a magyarlakta Kárpátaljai-alföld és Közép-Magyarország között valósult meg mintegy 6172 fővel, amely az összes vándor 39%-a, azaz a migráció erős területi koncentrálódást mutat. Az ukrán állampolgárok – függetlenül az eredeti lakóhelytől – Közép-Magyarországot előszeretettel választják: az Ukrajna különböző térségeiből érkezők általában fele Közép-Magyarországon telepszik le. A határhoz közeli magyarországi megyékben a legnagyobb arányban a határ túloldaláról, a Kárpátaljai-alföldről érkezettek találjuk. Am ezek a határ

menti területek a Kárpátalja hegyvidéki részéről érkezők számára már kevésbé vonzóak. Az Ukrajna más területeiről érkezők, mivel főként nagyvárosok lakóiról van szó, egyáltalán nem preferálják a határ menti területeket, sőt majd harmaduk sem a határhoz közeli, sem a központi régióhoz nem köthető, ezért ők mutatják a legszórtaabb – legvéletlenszerűbb – térbeli elhelyezkedést mindhárom csoport közül. Összességében a legnagyobb mértékű mozgást a Kárpátaljai-alföldről érkező migránsok generálják, ami mellett eltörpülnek mind a Kárpátok hegyvidéki, mind Ukrajna belső területei.

7. ábra

Az Ukrajnából Magyarországra történő migráció főbb irányai, 2008

Szerkesztette: a BÁH adatai alapján Karácsonyi Dávid.

Az Ukrajnából érkezett migránsok társadalmi jellemzői

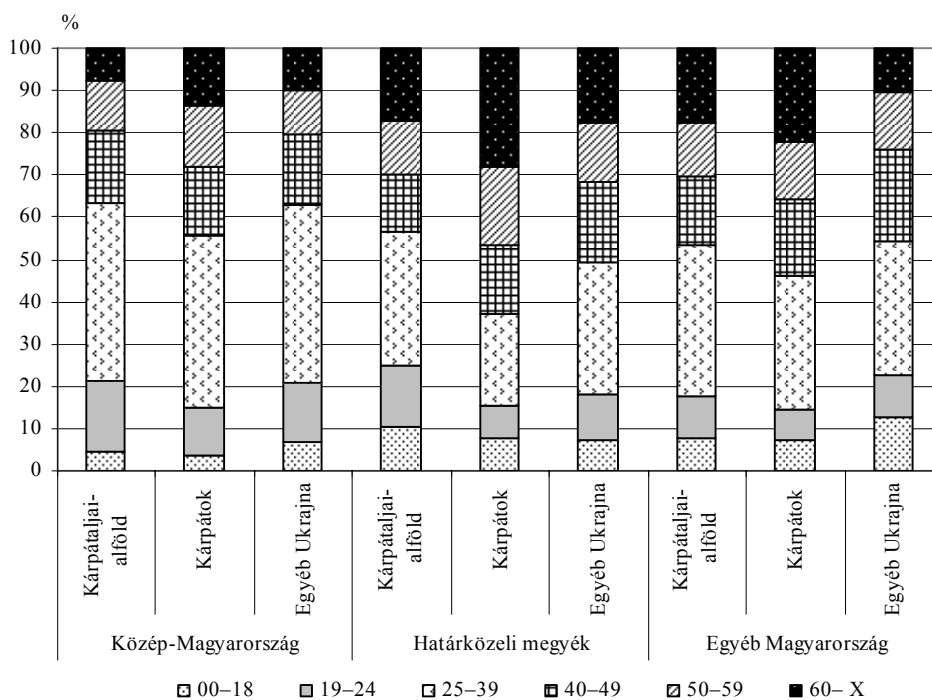
A Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárok korcsoportok szerinti összetétele (8. ábra) jelentősen eltérő területi képet mutat mind a kibocsátó, mind a befogadó oldal tekintetében. A Közép-Magyarországon élő ukrán állampolgárok között a legmagasabb a munkaképes korúak aránya, míg a határ mentén élők között a legalacsonyabb, mivel a munkalehetőségek hiánya kevésbé teszi vonzóvá a határ menti régiót ezen korosztály számára.

A határ közelében és Közép-Magyarországon magasabb a 19–24 évesek aránya, akik főként Kárpátalja alföldi területeiről érkeztek. Ez a csoport a felsőfokú képzést igyekszik megszerezni Magyarországon. A diákok aránya a magyarországi lakóhely csoportjait vizsgálva a határhoz közeli megyékben és Közép-Magyarországon a legmagasabb, illetve a 18 év feletti Kárpátaljai-alföldről érkezők majdnem ötöde szintén diák. A Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárok nagyjából ötöde tanulási céllal érkezik. Kész A. (2008) becslése szerint az észak-alföldi régióban letelepedett ukrán állampolgárok

majdnem háromnegyede rendelkezik felsőfokú képesítéssel, vagy azt igyekszik megszerzeni. Ez az arány mind az itt tartózkodó, Ukrajnából érkezett népesség korösszetételét (10% a 19–24 éves korosztály), mind a felsőfokú végzettségük arányát (20–25%) figyelembe véve azonban irreálisnak tűnik.

8. ábra

A Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárok korcsoportok szerint, 2008

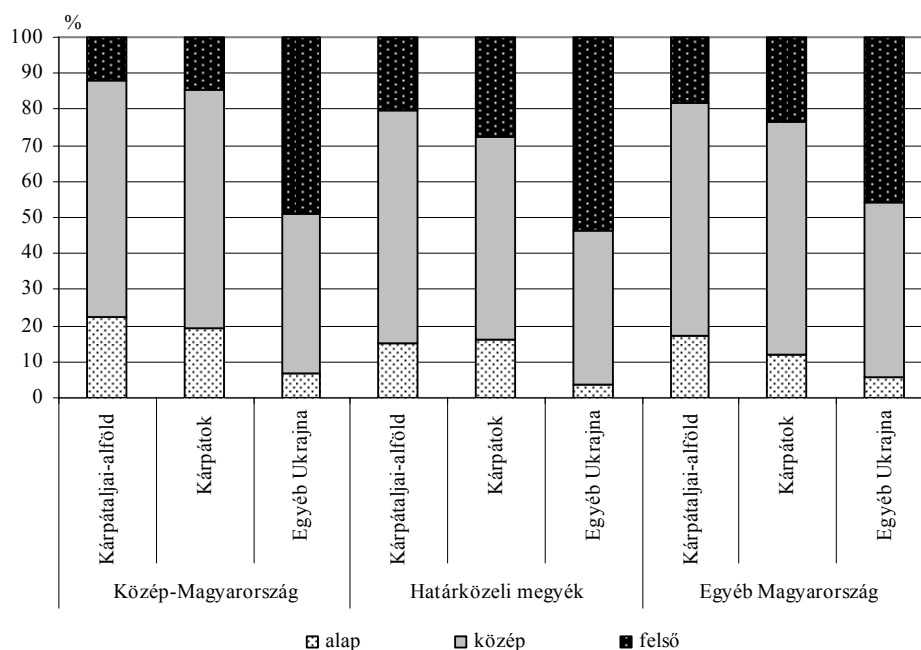

Szerkesztette: a KSH és a BÁH adatai alapján Kincses Áron.

Az iskolai végzettség sokkal inkább az eredeti ukrán lakóhelytől függ, mint a jelenlétől (9. ábra). Az Ukrajna belső területeiről érkezők között – akik főképpen Budapesten élnek – a legmagasabb a felsőfokú végzettségük aránya, ami ezen csoportok magasabb urbanizáltságával függ össze. Fodor (2004) azonban kiemeli, hogy Kárpátalján az ukránokhoz képest a magyarok körében alacsonyabb a felsőfokú végzettségük aránya. Ezzel együtt az Ukrajnából érkezett migránsok esetében általánosan is magasabb a közép- és felsőfokúak aránya, mint a 18 éven felüli magyar lakónépesség körében. Fodor (2005) szerint a kárpátaljai magyarság köréből leginkább a felsőfokú végzettséggel rendelkező, magasabb státusú népesség költözik át az anyaországba (mérnökök, orvosok, ügyvédek). A Közép-Magyarországra Kárpátalja alföldi részeiről érkező migránsok több mint ötöde azonban csak alacsonyabb végzettséggel rendelkezik. Az Ukrajnából érkeztettek megoszlását figyelembe véve ezek száma legalább akkora, mint a felsőfokú végzettséggel rendelkező migránsoké. Közép-Magyarországon az ukrán állampolgárok bő harmada szakképzettséget nem igénylő (egyszerű), illetve ipari és építőipari ágazatokban talál munkát.

9. ábra

A Magyarországon tartózkodó 18 éven felüli ukrán állampolgárok iskolai végzettség szerint, 2008

Szerkesztette: a KSH és a BÁH adatai alapján Kincses Áron.

A foglalkozásokat vizsgálva a teljes ukránjai csoport körében is a fizikai – ipari és építőipari munkás, segédmunkás, gépkezelő, járművezető – foglalkozások teszik ki a legnagyobb arányt. Az ukrán állampolgárságú lakosok negyede itt dolgozik. A szellemi foglalkozás – felsőfokú végzettséget igénylő munka, irodai alkalmazott, ügyvéd, egyéb szolgáltatótevékenység – adja a második legnagyobb arányt (23%). A határ menti térségekben azonban a munkával rendelkező ukrán állampolgárok körében a szellemi foglalkozásuk aránya a legmagasabb. A legkisebb arányban az egyéb szolgáltatótevékenység, illetve mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozások jelennek meg.

A magyarországi ukrán állampolgárok több mint fele tehát rendelkezik állandó jövedelemmel és munkahellyel. A Kárpátaljáról, zömmel annak hegyvidéki területeiről, főként az ukrán határ menti térségekbe érkezettek között azonban magasabb az idősek aránya. A munkanélküliek, nyugdíjasok, családsegítők és háztartásbeliek az Ukrajnából érkezettek bő negyedét teszik ki. Ezek aránya nálunk ugyancsak a határ menti megyékben a legmagasabb, mintegy egyharmada az ott tartózkodó ukrán állampolgároknak, tehát az amúgy is hátrányos helyzetű térségekben ez plusz terhet ró a helyi társadalomra.

Összegzés

A kelet felől érkező „migrációs áradat” forrása főként a csekély számú, másfélszáz ezres kárpátaljai magyarság, míg Ukrajna belső területei ebben a folyamatban alig vesznek

részt. A migrációt így elsősorban a magyar–magyar kulturális közelség határozza meg, aminek katalizáló tényezője a kisebbségi helyzet mellett a rossz gazdasági viszonyok, illetve a két ország – azaz szűkebb értelemben véve a Kárpátaljai-alföld és a közép-magyarországi régió – között tátongó fejlettségbeli különbség, amit a fővárosi régió növekvő befogadószerpe is mutat. A fokozódó migrációs intenzitást másrészt az ukrainai elszigetelődés (EU, Schengen) veszélyérzete, illetve az áttelepülés – a korábbi, szovjet időszakhoz viszonyított – könnyebbé válása is serkenti. Kárpátalja mindazonáltal egyedi helyet foglal el a térségben, mivel a legutóbbi időkhöz pozitív természetes szaporodással jellemezhető, népességkibocsátó terület, ami nemcsak a helyi magyarságra, de az ukrán-ságra (ruszinokra) is igaz. Erős területi koncentráció mutatkozik az ukrán–magyar migrációs kapcsolatokban, ami főként Kárpátalja magyarlakta alföldi térségei és Budapest között bonyolódik le. Mintegy 17 289 ukrán állampolgár tartózkodott Magyarországon 2008. január 1-jén, továbbá 1993 óta 10 299 fő vált magyar állampolgárrá, azaz összességében 15 év alatt majdnem 30 000 ukrán állampolgár települt át Magyarországra a hivatalos statisztikák szerint. Ez jelentős mértékben negatív irányba befolyásolja a kárpátaljai magyarság demográfiai helyzetét. A hazánkba érkező ukrainai migránsok jelentős része magasán kvalifikált, vagy a felsőfokú képzés megszerzése végett tartózkodik Magyarországon. Emellett azonban éppolyan jelentős az alacsony kvalifikáltságú, zömmel segédmunkákat vagy egyéb fizikai munkákat végzők aránya. Az Ukrajnából érkezett állampolgárok között mindazonáltal jóval magasabb az adófizetők aránya, habár ez főként a fővárosi régióban, és nem a gazdasági depresszióval küzdő határ mentén mutatkozik meg.

IRODALOM

- Anderson, J. és O'Down, L.* (1999): Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meaning, Changing Significance, *Regional Studies*, Vol. 33 (7), pp. 593–604.
- Fodor Gyula* (2003): Kárpátalja demográfiai jellemzése a népszámlálások adatainak tükrében. In: Süli-Zakar István (szerk.): Társadalomföldrajz–településfejlesztés I. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, pp. 81–95.
- Fodor Gyula* (2004): Demográfiai változások Kárpátalján az 1989-es és a 2001-es népszámlálás között. In: Süli-Zakar István (szerk.): Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, pp. 347–353.
- Fodor Gyula* (2005): A beregszászi járás népességföldrajzi adottságai. In: Czine K. (szerk.): Kisközségtől az eurorégióig, Didakt Kft., Debrecen, pp. 101–112.
- Hablicsek László* (2004): A nemzetközi vándorlás hatása Magyarország népességének változására, *Demográfia*, pp. 300–320.
- Halmi Erzsébet – Kincses Áron – Nagyné Forgács Eleonóra* (2006): Nemzetközi vándorlás 1995–2005. KSH Budapest, p. 112.
- Hansen, N.* (1977): Border Regions: a Critique of Spatial Theory and a European Case Studies, *Annals of Regional Science*, Vol 11, pp. 1–12.
- Hatton, Timothy J. – Williamson, Jeffrey G.* (2005): *Global Migration and the World Economy: Two Centuries of Policy and Performance*, Mass.: MIT Press, Cambridge, p. 488.
- Hormel, Leontina – Southworth, Caleb* (2006): Eastward Bound: A Case Study of Post-Soviet Labour Migration from a Rural Ukrainian Town – *Europe-Asia Studies* 58, 4. sz., pp. 603–623.
- Illés Sándor* (2009): Magyarország munkaerővonzása. In.: Magyarország vonzásában, KSH–NKI kutatási jelentések, 85. Budapest, p. 216.
- Illés Sándor* (2008): Indirect estimation on the types of international elderly migration in Hungary, *Romanian Review on political Geography*, Vol 8. No 1. pp. 55–63.
- Kész Attila* (2008): Kárpátaljai diplomás betelepülők az észak-alföldi régióban – Határhelyzetek. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, pp. 155–167.
- Khomra, A. U.* (1989): Rural depopulation trend in the Ukrainian SSR: The delimitation and spatial differentiation. In: Stasiak, A. – Mirówski, W. (szerk.), konferenciakiadvány: The process of

- depopulation of rural areas in Central and Eastern Europe. Lengyel Tudományos Akadémia, Földrajzi és Területfejlesztési Intézet, pp. 173–182.
- Kocsis Károly – Bottlik Zsolt – Tátrai Patrik* (2006): *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002)* – MTA FKI, Budapest, 197 p.
- Kovács Zoltán* (2002): *Népesség- és településföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 239 p.
- Központi Statisztikai Hivatal (2007): *Demográfiai évkönyv, 2006*
- Massey, D. S. – Taylor, J. E.* (2004): *International Migration: Prospects and Policies in a Global Market*. Oxford University Press, Oxford, p. 376
- Molnár D. István* (2005): Migrációs tendenciák Ukrajnában a függetlenség kivívását követően. In: Süli-Zakar István (szerk.): „Tájak–Régiók–Települések”, Tisztelegés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt, Debrecen, pp. 274–278.
- Molnár József – Molnár D. István* (2004): Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukrainai népszámlálás hozzáférhető eredményeinek tükrében. In: Gyurgyik László és Sebők László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*. Teleki László Alapítvány, Budapest, pp. 62–71.
- Molnár József – Molnár D. István* (2005): Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. *Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség*, 115 p.
- Molnár József* (2006): A kárpátaljai magyar közösség helyzete, perspektívái. A Magyar Köztársaság elnöke által kezdeményezett, 2006. május 4-én a Sándor-palotában megrendezett konferencián elhangzott előadás írott változata, 7 p.
- Nemes Nagy József* (1998): Tér a társadalomkutatásban – „Ember–Település–Régió”. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 195 p.
- Nemes Nagy József*: *Terek, helyek, régiók*, Akadémiai Kiadó Zrt., 2009, p. 350
- Nijkamp, P.* (1998): *Moving Frontiers: a Local–global Perspective*, Vrije Universiteit of Amsterdam, Faculty of Business Administration and Econometrics, Research Memorandum, no. 22., p. 22
- OECD (2009): *International migration outlook 2009*, Paris, p. 224
- Popson, Nancy E. – Ruble, Blair A.* (2000): *Kyiv’s Nontraditional Immigrants – Post-Soviet Geography and Economics* 41, 5. sz., pp. 365–378.
- Rédei Mária* (2005): A nemzetközi migráció folyamatának irányítása. *Statisztikai Szemle*, 7. pp. 662–680.
- Rédei Mária* (2007): *Mozgásban a világ – a nemzetközi migráció földrajza*. Eötvös Kiadó, Budapest, p. 568
- Rédei Mária – Kincses Aron* (2008): A szomszédból érkező migránsok hatása a hazai gazdasági és társadalmi különbségekre. *Közép-európai Közlemények*, 1., pp. 3–17.
- Rowland, Richard H.* (2000): *Urbanisation in Ukraine during the 1990s – Post-Soviet Geography and Economics*, 3., pp. 183–216.
- Rowland, Richard H.* (2004): *National and Regional Population Trend in Ukraine: Results from the Most Recent Census – Eurasian Geography and Economics* 45., 7., pp. 491–514.
- Shamshur, Oleg* (1998): *Migration Situation in Ukraine: International Cooperation Related Aspects – Migration*, 29–30–31, The Former Soviet Union, Berliner Institut für Vergleichende Sozialforschung, Berlin, pp. 29–44.
- Van Geenhuizen, M. – Ratti, R.* (2001): *Gaining Advantage from Open Borders. An active Space for Regional Development*, Ashgate, Aldershot, p. 398
- World Bank (2005): *Ukraine: Poverty Assessment, Poverty and Inequality in a Growing Economy*. Washington D. C., 91 p.

Kulcsszavak: Ukrajna, Magyarország, nemzetközi vándorlás, etnika, regionális különbségek.

Resume

Ukrainian citizens constitute the second largest foreign population group in Hungary. The study tries to answer to the questions of exactly who these Ukrainian migrants are. From where and to where do Ukrainians migrate? What kind of demographic and ethnic attributes do these migrants possess, and what are the implications for social processes in Ukraine and Hungary at a regional level? This paper is devoted to the spatial characteristic of migration patterns from Ukraine to Hungary. There are two separate, significant factors determining the location of Ukrainians in Hungary: the border areas of Transcarpathia, Szabolcs-Szatmár-Bereg county; and the effect of the great migration centres of Budapest and Pest county. These migrants are mostly Hungarian speaking, while other ethnic groups of Ukrainian citizens more likely choose the other countries of Central Europe. Since the independence of Ukraine, in terms of migration flows the Hungarian-Ukrainian border is not a barrier, but rather a Hungarian-Hungarian contact zone (for relationships and work), while in Budapest and Pest county, highly educated and skilled workers have been attracted from a large distance.